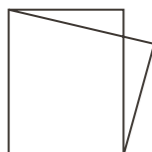

Ny ph.d.-afhandling: Inklusion og eksklusion på voksenhandicap-området. En undersøgelse af handicap-politiske dokumenter og fortællinger fra voksne med udviklingshæmning og socialpædagoger

(Ph.d.-forsvar: september 2020)

Anthon Sand Jørgensen, lektor, ph.d., Pædagoguddannelsen i Viborg og Forskningscenter for ledelse, organisation og samfund, VIA University College

Inklusion har været et fremherskende tema i en årrække både politisk og pædagogisk, og med vedtagelsen af Handicapkonventionen i 2006 er der kommet fokus på retten til inklusion også for borgere med handicaps (Kornerup 2009). Inklusion er endvidere skrevet ind i serviceloven som et mål om, at voksne med fysisk og psykisk funktionsnedsættelse skal inkluderes i samfundet. På trods af et socialpolitisk og socialpædagogisk fokus på inklusion (Madsen 2005) peger eksisterende viden ikke desto mindre på, at voksne borgere med udviklingshæmning stadig lever ekskluderet (Jensen 2012; Amilon et al. 2017). Der er således stor afstand mellem de politiske visioner om inklusion, og hvordan hverdagslivet udspiller sig for voksne borgere med udviklingshæmning (Sørensen 2013).

Ph.d.-projektets formål har været at undersøge, hvordan inklusion skrives frem i aktuelle policy-dokumenter, og

hvordan borgere med udviklingshæmning og socialpædagoger på voksenhandicapområdet fortæller om oplevelser med in- og eksklusion. Ambitionen har således været at identificere forskellige in- og eksklusionsforståelser, og hvilke konsekvenser sådanne forståelser kan få for voksenhandicapområdet.

Jeg har i ph.d.-afhandlingen inddraget 4 forskellige aktuelle dokumenter omhandlende handicap- og socialpolitik både på nationalt og kommunalt niveau. Alle dokumenterne har inklusion som en grundlæggende målsætning og kan forstås som rammesættende for de ydelser, som mange borgere med udviklingshæmning modtager, samt for de socialpædagoger, der skal yde støtte på voksenhandicapområdet. Jeg har endvidere inddraget 4 fortællinger fra borgere med udviklingshæmning og 4 socialpædagogiske fortællinger. Alle informanterne enten bor eller arbejder på

bo-miljøer for borgere med udviklingshæmning, og fortællingerne er indsamlet i forbindelse med interviews med i alt 17 informanter.

Diskursive forhold kan få sociale konsekvenser

I afhandlingen benytter jeg en diskursanalytisk tilgang og refererer primært til Laclau og Mouffe (2001; 2013). Diskursteorien har fokus på, hvordan vi gennem sproget tillægger betydning til bl.a. sociale forhold. Betydningsdannelsen opstår ved, at noget ekskluderes og andet inkluderes i diskursen, hvorved in- og eksklusion kan forstås som hinandens forudsætninger og dermed bidrager til at identificere, hvad der kendetegner eksempelvis fællesskabers sociale identitet. Med andre ord et fællesskab forudsætter etableringen af en kollektiv identitet – og et *vi* giver kun mening i forhold til *de*, der er udenfor (Mouffe 2013). Denne diskursive praksis skal imidlertid ikke kun forstås som et udtryk for mentale forhold, men kan samtidig få sociale konsekvenser (Laclau & Mouffe 2001). Jeg har ligeledes benyttet Beckers (2005) og Goffmans (2009) afvigersociologiske studier, der kan bidrage til at fokusere på eksklusionsprocesser i modsætning til et fokus på individets afvigende karakter. Eksklusionsprocesser kan få betydning for, hvordan grupperes identitet skabes, og kan risikere at stigmatisere eller stemple eksempelvis folk som handicappede og/eller med en forkert adfærd.

Jeg vil nedenfor beskrive og eksemplificere nogle af ph.d.-afhandlingens resultater omhandlende in- og eksklusionsoplevelser og forståelser samt pege på mulige konsekvenser, der kan danne baggrund for refleksioner over

socialpædagogikken og voksenhandicapområdet.

En åben og uklar handicappolitik muliggør både in- og eksklusion

Policy-dokumenterne, der er inddraget i afhandlingen, skriver inklusion frem som en målsætning om deltagelse på arbejdsmarkedet, uddannelse og civilsamfundet. Inklusion refererer i nogle dokumenter til Danmarks ratificering af Handicapkonventionen som begrundelsen for et politisk arbejde med inklusion. Der peges ligeledes på en række politiske og samfundsmæssige udfordringer, som ønskes løst via inklusion. Disse udfordringer handler om barrierer for deltagelse i samfundslivet, hvilket skal løses ved, at borgere med handicaps ansvarliggøres og bidrager til samfundet.

I et af de handicappolitiske dokumenter skrives inklusion frem som en rettighed for alle borgere med handicaps men forudsat, at borgerne tager ansvar for at udvikle selvstændighed, selvhjulpethed og mestring. Diskursteorien beskriver, hvordan subjektets position må ses i forhold til, hvordan subjektet bliver repræsenteret i diskursen (Laclau & Mouffe 2001). På den måde kan den nationale handicappolitik forstås som en politik, der beskriver borgere med handicaps som nogen, der p.t. ikke (eller i mindre grad) udvikler sig og tager ansvar for eget liv, hvilket er forudsætningen for at blive inkluderet. Omvendt peges der på, at inklusion er en ret for alle borgere, som samfundet er forpligtet på. Dermed fremstår politikken flertydig og uklar, for hvordan kan inklusion både være en rettighed for alle borgere med handicaps, samtidig med at det kun er for borgere, der kan tage ansvar for at udvikle sig og indgå i eksempelvis fællesskaber på

arbejdsmarkedet? På den ene side kan handicappolitikken forstås som en 'noget for noget'-politik, der risikerer, at nogle borgere med udviklingshæmning ikke får hjælp til inklusion, hvis de ikke kan tage ansvar på den rette måde. Omvendt kan det også skabe et mulighedsrum for socialpædagogers støtte til inklusion, idet alle som nævnt har ret til inklusion uafhængig af funktionsevne.

Eksklusionsoplevelser kan føre til ønsket om inklusion i handicapfællesskaber

Inklusion forstået som deltagelse kan ligeledes genfindes i afhandlingens fortællinger fra borgere med udviklingshæmning. Derudover peger fortællingerne også på, at inklusion kan forstås som det at høre til i et fællesskab og det at have en rolle eksempelvis på arbejdsmarkedet eller i fællesskaber med en bestemt social identitet. Mouffe (2013) beskriver, at selvom samfundet er blevet mere individualistisk, er der stadigvæk behov for kollektiv identifikation, idet den har afgørende betydning for menneskelig eksistens. Fortællingerne beskriver på samme vis, hvordan tilhørsforhold til sociale fællesskaber er afgørende for borgere med udviklingshæmning.

Fortællingerne peger imidlertid også på oplevelser med det at være ekskluderet. Eksempelvis beskriver en fortælling, hvordan en borger med udviklingshæmning som barn oplevede sig udenfor i folkeskolen, selvom han var deltagende. Denne eksklusionsoplevelse beskrives at have betydning i voksenlivet og for borgerens syn på sig selv, hvilket til stadighed giver vanskeligheder med at indgå i og høre til i fællesskaber. Fortællingen kan på den måde forstås som eksklusionsoplevelser, der kan

stigmatisere og skabe en outsideridentitet, som risikerer at skabe selvhad eller mindreværdsfølelse (Goffman 2009). Informanten søger i stedet mod alternative fællesskaber og ønsker et job sammen med mennesker, der har samme udviklingsforstyrrelse som ham selv, med det formål at opleve at høre til. Som Becker (2005) peger på, kan stempelingen ikke kun betyde oplevelsen af eksklusion, men også føre til bestræbelser med at søge deltagelse i subkulturer – eksempelvis forsøge at blive inkluderet i handicapfællesskaber i stedet. Fortællingen kan således stå i modsætning til de politiske ambitioner om, at borgere med handicaps skal tage ansvar på bestemte måder bl.a. i form af deltagelse i uddannelse og job på arbejdsmarkedet. Omvendt kan fortællingen også forstås som et forsøg på at tage ansvar og søge en social identitet i handicapfællesskaber, som en måde at modvirke barndommens eksklusionsoplevelser ved at være inkluderet i folkeskolen.

Socialpædagogens indsats kan både inkludere og ekskludere

Afhandlingens socialpædagogiske fortællinger kan forstås som beskrivelser

af, hvordan socialpædagoger oplever det som deres opgave at fremme inklusion og modvirke eksklusion. Der er fokus på at understøtte deltagelse bl.a. på arbejdsmarkedet og i det lokale fritidsliv, men også at borgere med udviklingshæmning kan opleve tilhørsforhold til forskellige fællesskaber. Socialpædagogerne fortæller, hvordan de gerne vil understøtte borgernes inklusion, fordi det kan være svært at blive inkluderet uden hjælp. Mouffe (2013) beskriver, hvordan et fællesskab deler en kollektiv identitet, og at dette forudsætter, at andre er i opposition hertil. Fortællingerne kan på den måde beskrive en kollektiv identitet som os socialpædagoger, der hjælper de udviklingshæmmede, der ikke kan klare sig selv. Eksempelvis beskriver en af socialpædagogernes fortællinger, at borgere med udviklingshæmning kan opleve sig unormale, fordi de kan have svært ved at begå sig i forskellige fællesskaber, mens andre oplever sig som normale, fordi de har et job på arbejdsmarkedet. Fortællingerne kan dermed forstås som beskrivelser af, hvordan inklusion ikke kun handler om deltagelse. Socialpædagogerne beskriver inklusion som havende afgørende

betydning for de udviklingshæmmedes sociale identitet og oplevelsen af at være henholdsvis normal eller unormal. Fortællingerne kan dermed også ses som eksempler på, hvordan der både blandt socialpædagoger og alment i samfundet kan identificeres forskel på *dem* og *os*. Oplevelser, som socialpædagogerne fortæller, kan få betydning for trivsel blandt borgere med udviklingshæmning.

In- og eksklusionens flertydighed

At handicappolitikken fremstår uklar og flertydig, kan både skabe muligheder og begrænsninger for borgere med udviklingshæmning. Eksempelvis beskriver afhandlingen, at borgere med udviklingshæmning både kan opleve sig in- og ekskluderet, og hvordan de kan opleve sig inkluderet i ekskluderede miljøer samt ekskluderet i inkluderede miljøer. Dette kan udfordre den socialpædagogiske indsats, da inklusion nogle gange fører til eksklusion og omvendt, at eksklusion fører til inklusion. På den måde kan fortællingerne udfordre forestillingen om, at inklusion altid er godt. Eller at inklusion både kan omhandle deltagelse og social identitet samt ses i forhold til mange forskellige typer fællesskaber.

REFERENCER

- Amilon et al. (2017). *Personer med handicap: Hverdagsliv og levevilkår 2016*. VIVE – Viden til Velfærd. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd. (Hentet 28.2.2020). <https://www.vive.dk/media/pure/6831/1021212>.
- Becker, H.S. (2005). *Outsidere: Studier i afvigelsessociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goffman, E. (2009). *Stigma: Om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jensen, N.R. (2012). Viden om voksne mennesker med handicap. (Hentet 17.10.19). <https://viden.sl.dk/artikler/voksne/handicap-samfundsdeltagelse/viden-om-voksnemennesker-med-handicap/>.
- Kornerup, I. (2009). Inklusion som begreb og styringsredskab. I: C. Pedersen (red.), *Inklusionens pædagogik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. London, New York: Verso.

Madsen, B. (2005). *Socialpædagogik: Integration og inklusion i det moderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.

Mouffe, C. (2013). Chantal Mouffe: Tekstuddrag. I: Jensen, C. (red.). *Chantal Mouffe*. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.

Sørensen, D. (2013). Mennesker med funktionsnedsættelse – inklusion og deltagelse. I: Erlandsen, T., Rosendal Jensen, N., Langager, S. & Petersen, K.E. (red.). *Socialpædagogik – En grundbog*. Hans Reitzels Forlag